

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Ali Âzâd, *Sübhatü'l-mercân*, Bombay 1303/1886, s. 79-82; Kudretullah Han Güpâmevî, *Netâyicü'l-efkâr*, Bombay 1336/1918, s. 491-493; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, VI, 139-140; Storey, *Persian Literature*, London 1970, I/1, s. 712; Muhammad Ishaq, *India's Contribution to the Study of Hadith Literature*, Dakka 1976, s. 161-162; [T.H.], "Bilgrâm", *İA*, II, 613; A. S. Bazmee Ansari, "Bilgrâmi", *EP²* (İng.), I, 1219; Zübeyd Ahmed, "Abdülcelil", *UDMİ*, XII, 819-822.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

ABDÜLCELİL ÇELEBİ

(bk. LEVNİ, Abdülcelil Çelebi).

ABDÜLCELİL el-KASRİ

(عبدالجليل القصري)

(bk. KASRİ, Abdülcelil b. Müsâ).

ABDÜLFETTAH EFENDİ

(1815-1896)

Meşhur Osmanlı hattatı.

Aslen Rum olan Abdülfettah Efendi Sakız adasında doğdu. Hüsrev Paşa tarafından satın alınarak İstanbul'a getirildi ve müslüman oldu. Burada iyi bir tahsil gördü. Paşanın seraskerliği zamanında Dâire-i Askeriyye'de bazı zâbitlerden ders alarak yetişti ve bu sırada hüsnühat öğrendi. Sülûs-nesihte hocası Hâfiz Mustafa Şâkir Efendi'den 1832'de icâzet alan Abdülfettah Efendi, ta'lik hattını da Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'den meşkederek 1847'de ondan da icâzet aldı. Diğer yazı nevelerini ise kimden meşkettiği belli değildir.

1831'de paşanın hususi kâtibi oldu. Bu sırada sıbyan alayı ve tabur kâtiplerine yazı öğretti. Hüsrev Paşa sadrazamlığa getirilince Sadâret Kalemi'ne girdi. İstanbul'da vakıf kaymaklığı yaptı. Daha sonra Sivas, Amasya ve Aydın'da evkaf müdürlüğü, Saruhan, Kas-

tamonu ve Selânik'te mal müdürlüğü yaptı; ayrıca Kastamonu ve Selânik'teyken vali vekilliğinde bulundu. 1858'den itibaren İstanbul'da Darphâne'de "serikkelenlik" (para ve madalya kalıpları hakkedenlerin reisliği) vazifesine getirildi. O yıllarda çıkartılan kâğıt paraların kalıplarının hazırlanmasında da çalıştı. 1860'da para basım tekniklerinde ihtisas yapmak üzere Viyana ve Paris'e gönderildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde üst derecede vazifeler gördü ve bu sayede çeşitli nişanlar aldı. 16 Ekim 1896'da Vaniköy'deki yalısında vefat etti. Kabri Sultan II. Mahmud Türbesi haziresindedir.

Abdülfettah Efendi hattın daha ziyade celi şekliyle eserler vermiştir. Celi-sülûs ve tuğrada benimsediği tavır, Mustafa Râkım'ın açtığı çığırdır. Fakat Mahmud Celâleddin yolundan hoşlanan Sultan Abdülmecid'in saltanatında o "şive"de celi-sülûs levhaları da görülür. Celi-ta'lik hattında Yesârîzâde'nin yolunu takip etmekle beraber, bazan İran tavrı ta'lik hattının celi şeklini benimsemiş de olmuştur (meselâ Bursa Ulucami'i'nin iki yan kapı üstlerindeki levhaları). Halbuki Yesârî'den sonra bu yol Osmanlı hattatlarınca tamamen terk edilmiştir.

Abdülfettah Efendi, Sultan II. Mahmud'dan Sultan II. Abdülhamid'e kadar beş padişah devrinde eserleri görülen ve takdir edilen velûd bir hattattır. İstanbul (Süleymaniye, Beyazıt, Yıldız Hamidiye, Ertuğrul, Aksaray Vâlide, Altunizade camileri, Fâtih Türbesi, Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyun'u, Beylerbeyi Sarayı ve birkaç çeşme), Bursa (Ulucami'de çifte "Allah Hü" levhasıyla bunun yanında aslı bulunan, bu levhayı yazdığı sırada kullandığı kendi icadı olan ve bir defasında yazarken de Sultan Abdülmecid'in takdirle seyrettiği, ağaçtan yapılmış büyükçe celi kalemi), Edirne, Kastamonu (Şâbân-ı Velî Türbesi), Şam, Girit gibi Osmanlı şehirlerinde levha ve taşta kazılmış kitâbeleri, püşide (örtü) ve perde üstüne

işlenmiş celi yazıları ve tuğraları mevcutsa da bir kısmının bugünkü durumu bilinmemektedir. Ayrıca, ser-sikkeken olarak Osmanlı altın ve gümüş para, nişan ve madalyonlarının, kâğıt paraların kalıplarının hakdedilmesinde ve imalinde büyük emeği geçmiştir. Süleymaniye Camii'ndeki celi-sülûs yazılar da Abdülfettah Efendi'nin eseridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hatt u Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 180; *Sicill-i Osmânî*, IV, 862; İbnülemin, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 24-28; Hattat Necmeddin Okyay'ın neşre hazır *Hâtîrât'ı* (U. Derman Özel Kütüphanesi); R. Ekrem Koçu, "Abdülfettah Efendi", *İst. A*, I, 80-81.

M. UĞUR DERMAN

ABDÜLGÂFİR el-FÂRİSİ

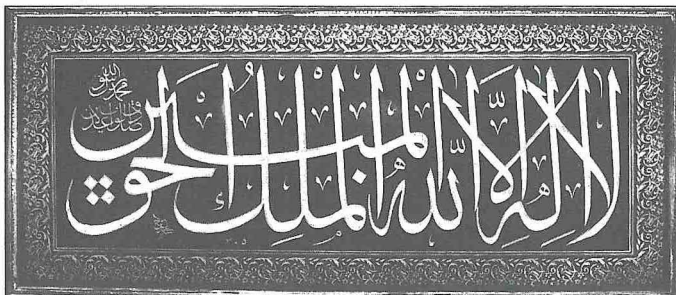
(عبدالغافر الفارسي)

Ebû'l-Hasen Abdülgâfir b. İsmâil
b. Abdilgâfir el-Fârisî
(ö. 529/1134-35)

Muhaddis, Şâfiî fakihî ve tarihçi.

451'de (1059) Nisâbur'da doğdu. Çocukluk yılları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Muhaddis bir aileye mensup olup ilk hadis hocaları babası İsmâil, Kuşeyrî'nin kızı olan annesi Emetürrahîm, dedesi İmam Kuşeyrî, anneannesi Fâtıma bint Ebû Ali ed-Dekkâk'tır. Tefsir ve usûl-i fıkıh derslerini de dayıları Ebû Sa'd Abdullah ve Ebû Saîd Abdülvâhid'den okumuştur. Baba tarafından dedesi Abdülgâfir b. Muhammed de devrin ileri gelen muhaddislerindendi. Daha sonra Nisâbur'un tanınmış muhaddislerinden hadis tahsil etti. İmini ve hadis kültürünü geliştirmek maksadıyla Gazne, Hindistan ve Hârizm'e seyahatler yaptı. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den dört yıl fıkıh ve *hilâf** ilmi okudu. Nihayet Şâfiî fıkıhında meşhur bir âlim oldu. Daha sonra kendisine Nisâbur hatipliği verildi. Mescid-i Akil'de pazartesi günleri ikinci namazından sonra talebelerine yıllarca hadis yazdırdı (*imlâ** etti). 529 (1134-35) yılında Nisâbur'da vefat etti; İbn Kesîr'in onu 551 yılında vefat edenler arasında zikretmesi bir yanlışlık sonucu olmalıdır.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Erba'in*. Kırk hadis ihtiva eden bu risâle Berlin Kütüphanesi'nde (nr. 1463) bulunmaktadır. 2. *Mecma'u'l-garâ'ib ve menba'u'r-reğâ'ib*. 527 (1133) yılında tamamlandığı bilinen bu alfabetik eser, hadislerde-

Abdülfettah Efendi'nin celi-sülûs levhası (Altunizâde Camii - Üsküdar)

ki "garîb" kelimeleri açıklamaktadır. Süleymaniye (Ayasofya, nr. 4758, 304 varak) ve Murad Molla (Dâmadzâde, nr. 574) kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (AY, nr. 1805) *Mecma'u'l-garâ'ib fi garîbi'l-hadis* adlı yetmiş yedi varaktan ibaret nüshasının eksik olduğu anlaşılmaktadır. 3. *Kitâbû's-Siyâk li-Târîhi Nisâbûr*. Hâkim en-Nisâbûr'nin *Târîhu Nisâbûr* adlı eserinin 510 (1116) yılına kadar uzanan bir zeylidir. Hal tercümelerini alfabetik sıraya göre veren eserin bir nüshası Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (İsmâil Sâib Sencer, nr. 1544), *Zeylü Târîhi Nisâbûr* adıyla kayıtlı bulunmaktadır. İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfînî (ö. 641/1243) tarafından *el-Muntehab min Kitâbi's-Siyâk li-Târîhi Nisâbûr* adıyla yapılan hülâsasının tek nüshası Köprülü Kütüphanesi'ndedir (nr. 1152, 145 varak). Weisweiler'in ve Ritter'in tavsif ettiği bu nüsha, Richard N. Frye tarafından (1965) ve ayrıca Muhammed Kâzım el-Mahmûdî tarafından neşredilmiştir (Kum 1403/1362 hş.). 4. *el-Mühim li-şerhi garibi Müslim. Şaḥîḥ-i Müslim*'de bulunan nâdir kelimeleri açıklayan bu eserin herhangi bir nüshası tesbit edileme-

miştir. *Hediyetü'l-ârifin*'de onun *Tenkihü'l-menâzir li-üli'l-ebşâr ve'l-beşâ'ir* ve *Şerhu Ravzati'l-fâ'ikîn* adlı iki eserinin daha bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 225; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Haydarâbâd 1375-77/1955-58 — Beyrut, ts. (Dâru l'hyâi't-türâsi'l-Arabî), IV, 1275-1276; a.m.f., *A'lâmün-nübela'*, XX, 16-17; a.m.f., *el-'lber* (nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Sa'îd), Beyrut 1405/1985, II, 435-436; Sübkî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî—Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Kahire 1383-96/1964-76, VII, 171-173; Esnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Abdullah el-Cübûrî), Riyad 1401/1981, II, 275-276; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58 — Beyrut 1401/1981, XII, 235; Seḥâvî, *el-İ'ân bi't-tevbih li-men zemme't-târîh* (nşr. F. Rosenthal), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 284; *Keşfü'z-zunân*, I, 308, 550; II, 1011, 1602; Max Weisweiler, *Istanbulers Handschriftenstudien zur Arabischen*, İstanbul 1937, s. 115 (nr. 81); Brockelmann, *GAL*, I, 449; *GAL* (Ar.), VI, 245-246; *Suppl.*, I, 629; Sezgin, *GAS*, I, 222; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Dimaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut, ts. (Dâru l'hyâi't-türâsi'l-Arabî), V, 267; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü maḥîḫâtâi mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1987, I, 589-590; H. Ritter, "Philologica XIII. Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul", *Oriens* (1950), III, 75-76.

M. YAŞAR KANDEMİR

ABDÜLGAFÜR-İ LÂRÎ

(عبد الغفور لاری)

Radiyüddîn Abdülgafür-i Lârî (ö. 912/1506)

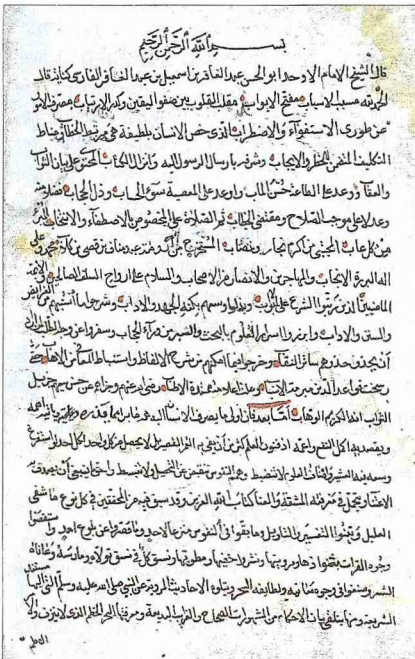
Abdurrahmân-ı Câmî'nin önde gelen müridlerinden, âlim ve mutasavvîf.

İran'ın Fars eyaletindeki Lâr kasabasında doğdu. Doğum tarihi belli değildir. Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. 5 Şâban 912 (21 Aralık 1506) Pazar günü Herat'ta ölmüş ve şeyhi Câmî'nin kabri civarına defnedilmiştir. *Reşâhât*, müellifi Ali b. Hüseyin el-Kâşîfi es-Sâfi (ö. 939/1532), Abdülgafür-i Lârî'nin çağdaş ve müridlerinden biri olmasına rağmen hakkında tatmin edici bilgi vermemiş, daha ziyade mânevî yönü ve özellikle kerametleri üzerinde durmuştur. Abdülgafür'un ashaptan Sa'd b. Ubâde'nin soyundan geldiğine dair bir rivayeti de nakleden Kâşîfi, onun akîl ve naklî ilimlerde devrinin üstâdi sayıldığını, Abdurrahmân-ı Câmî'nin eserlerinin çoğunu bizzat kendisinden okuduğunu ve *Şerh-i Fuşûşü'l-hikem*

adlı kitabının mukabele* sini kendisiyle birlikte yapıp 896'da (1491) tamamladıklarını bildirir. Lârî'nin *Nefeḫât*'a ayrıca bir tekmile yazdığını söyleyen Kâşîfi, onun büyük bir şahsiyet olduğunu ve şeyhi Abdurrahmân-ı Câmî gibi vahdet-i vücûd* nazariyesini benimsediğini ifade eder.

Eserleri. *Tekmile-i Nefeḫâtü'l-üns (el-İhtîşâr ve'z-zeyl 'alâ Nefeḫâti'l-üns)*. Eserin Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 571) bulunan nüshası 172 varaktır. Baş tarafında yirmi varaklık bir bölüm, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve görüşlerine ayrılmıştır. Geri kalan kısmında ise Ebû Hâşim es-Süfî'den başlayarak 200 kadar süfinin biyografisi yer almaktadır. Abdülgafür-i Lârî *Mirkâtü'l-edvâr fi't-târîh, Tercemetü'l-Uşûli'l-âşere ve şerhuḫü, Ḥavâşî-yi Gâfûriyye* (yazma nüshaları için bk. Ahmed-i Münzevî, *Fihrist*, II/1, 1082) adlı eserlerini Farsça, *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Câmî li'l-Kâfiye* (İstanbul 1253, 1272, 1322) adlı eserini de Arapça olarak kaleme almıştır. *Mirkâtü'l-edvâr fi't-târîh* ile *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Câmî li'l-Kâfiye* adlı eserler Molla Muslihüddîn-i Lârî'ye de (ö. 797/1571) nisbet edilmiştir.

Abdülgafür el-Fârîsî'nin *Mecma'u'l-garâ'ib ve menba'u'r-regâ'ib* adlı eserinden bir sayfa (İÜ Ktp., nr. 1805, vr. 1^a)

Abdülgafür-i Lârî'nin *Tekmile-i Nefeḫâtü'l-üns* adlı eserinin zahrîyesi (Selim Ağa Ktp., nr. 571)

